

JEZIČKI IDENTITET U KOMUNIKACIJI NA DRUŠTVENIM MREŽAMA U SRBIJI¹

Sažetak: Rad analizira načine na koje komunikacija na internetu, a naročito ona na društvenim mrežama, utiče na jezički identitet govornika srpskog jezika. Najpre se predstavljaju odnosi između društvenih mreža i virtualne kulture, a zatim i između društvenih mreža i jezičkog identiteta uopšte. U centralnom delu rada se, uz pomoć analize korpusa, razmatraju karakteristike ortografije, nove konvencije, kao i gramatičke, pragmatičke i leksičke osobine srpskog jezika u upotrebi na internetu, sa posebnim osvrtom na uticaj engleskog jezika na hibridizaciju srpskog i na razvoj komunikativnih navika domaćih korisnika društvenih mreža. Kroz zaključke se predlažu i potencijalni smerovi delovanja u cilju postizanja što većeg nivoa jezičke kulture.

Ključne reči: jezik, identitet, komunikacija, društvene mreže, Fejsbuk, virtualna kultura, nove konvencije

1. Uvod

Pojam komunikacije uz pomoć računara (eng. *computer-mediated communication – CMC*) nosi sa sobom dve vrste konotacija. Prva i znatno vidljivija grupa konotacija tiče se mogućnosti za unapređenje ljudskog života – brzina komunikacije na internetu, dostupnost raznovrsnih servisa, prevazilaženje velikih daljina i multilateralna priroda odnosa koji se razvijaju na ovoj svetskoj mreži zaista je umnogome olakšala savremeni život. Međutim, ne sme se iz vida ispustiti ni ona druga, ne tako očigledna i pozitivna grupna konotacija, koja je u vezi sa činjenicom da virtuelizovani vid komunikacije osiromašuje međuljudske odnose, prirodnost komunikacije svodi na minimum, a kroz društvene mreže, forume i časkaonice na internetu utiče i na samo sredstvo komunikacije – jezik. Stiven Džouns je skoro deset godina pre pojave društvenih mreža upozorio na to da je u našoj prirodi da primamljive tehnologije prihvatamo bez puno razmišljanja o njihovim lošim

¹ Pripremljeno u okviru projekta *Održivost identiteta Srba i nacionalnih manjina u pograničnim opštinama istočne i jugoistočne Srbije* (179013), koji se izvodi na Univerzitetu u Nišu – Mašinski fakultet, a finansira ga Ministarstvo za nauku i tehnološki razvoj RS. Osnovna verzija ovog rada izrađena je u okviru predmeta *Sociologija identiteta*, na doktorskim studijama jezika i književnosti (Filozofski fakultet u Novom Sadu), pod mentorstvom prof. dr Dragana Kokovića. Rad je dopunjene elementima iz masterskog rada I. Vlajković pod nazivom „Uticaji engleskog jezika na srpski u komunikaciji na Fejsbuku“, izrađenog pod mentorstvom prof. dr Tvtka Prćića.

stranama, pa tako negativne konotacije gotovo uvek nadvladaju one pozitivne (Jones, 1997: 1–8). U savremenoj antropologiji se još 1993. godine javlja ideja o tome da njen predmet izučavanja u savremenom društvu zapravo treba da bude kiborg – jer je čovek, tvrde oni, do te mere promenio svoju biološku i fizičku sredinu, da se njegov celokupan život svodi na interakciju sa mašinama i novim tehnološkim izumima. Iz toga možemo zaključiti da je bitno uzeti u obzir i ljudsku komunikaciju koja se odvija uz pomoć tehnologije u najširem smislu, jer se ona u velikoj meri i preselila u virtualni prostor.

Ovaj rad će pokušati da ispita načine na koje komunikacija preko društvenih mreža, a naročito Fejsbuka kao najpopularnije društvene mreže današnjice, utiče na kvalitet srpskog jezika, pre svega mlađih generacija, i sudjeluje u izgradnji njihovog novog jezičkog identiteta. Najpre će biti ispitani položaj društvenih mreža u okviru virtualne kulture i odnos između društvenih mreža i jezičkog identiteta. Nakon toga, uz pomoć analize korpusa, koji pokazuje jezičke karakteristike korisnika društvenih mreža iz Srbije, pokušaće da izvede neke zaključke i ispita načine na koje bi se mogla sprečiti dalja erozija srpskog jezika, između ostalog i u cilju očuvanja identiteta koji izvorni govornici ovog jezika oko njega grade.

2. Društvene mreže, kultura i identitet

2.1. Društvene mreže i virtualna kultura

Smatra se da ekspanzija društvenih mreža na internetu pripada *četvrtoj revoluciji*² u razvoju računarskih tehnologija (Shih, 2009: 11). Sa druge strane, Dejvid Kristal razvoj interneta smatra jednim od ključnih faktora jezičke revolucije, započete devedesetih godina prošlog veka (Crystal 2001; *Cyborg Anthropology*). Kristal smatra da je na ovaj način govorni i pisani jezik zamjenjen potpuno novim medijumom, a značajnu ulogu u nastupanju nove ere u jeziku odigrao je i engleski, koji je, postajući globalni jezik, doveo do svetske dominacije plurilingvalizma. Kao treći faktor, Kristal navodi povećanu svest o tome da mnogi jezici izumiru, koja je probudila osećanje ugroženosti i potrebe za njihovim očuvanjem (Crystal 2001; 2008; 2010). Iako su vidovi komunikacije preko interneta postojali i pre razvoja društvenih mreža (*imejl*, *IRC serveri*, *ICQ*, *MSN Messenger*, različiti forumi), broj korisnika interneta i mreža na njemu, i količina vremena koje korisnici posvećuju komunikaciji putem interneta naglo raste od 2006. godine, kada društvene mreže predvođene Fejsbukom (eng. *Facebook*) kreću u osvajanje virtualnog prostora na uštrb onog fizičkog, stvarnog. Fejsbuk uskoro postaje i razlog zbog koga mnogi odlučuju da sebi omoguće stalni ili što češći pristup internetu. Osnovne funkcije društvenih mreža su povezivanje ljudi, lako prevazilaženje velikih daljina u komunikaciji, upoznavanje, obnavljanje

² U nomenklaturi Klare Ši, razvoj računarske tehnologije sedamdesetih godina prošlog veka predstavlja prvu revoluciju, razvoj PC tehnologije tokom osamdesetih jeste druga revolucija, dok treću revoluciju predstavlja širenje samog interneta u toku devedesetih godina (treća revolucija se naziva i *erom interneta*). Četvrtu revoluciju, koja je započeta masovnim umrežavanjem uz pomoć društvenih mreža Ši naziva i *erom Fejsbuka* (Shih 2009: 11–25).

starih prijateljstava, poslovno povezivanje i razmena podataka. Pored toga, jedan od svakako najprimamljivijih aspekata društvenih mreža jeste mogućnost izgradnje ili rekonstrukcije identiteta iz stvarnog života, koji korisnicima omogućava da sebe predstave na jedan novi način, najčešće onaj koji ih prikazuje u najboljem svetlu. Rekonstruisani identitet ima mogućnost da dâ neku vrstu „nove šanse“ korisnicima i oni putem njega pokušavaju da postignu mnogo toga što u stvarnom svetu nisu mogli. Virtuelno okruženje dozvoljava širok spektar manipulacije identitetom, u mnogim slučajevima se radi o njegovom potpunom izobiljevanju. Upravo zbog toga, pored pozitivnih aspekata koji karakterišu društvene mreže (Mezrich, 2009; Kelsey, 2010), srećemo i brojna upozorenja vezana za njihovo korišćenje, kao i probleme koji proističu iz činjenice da se veliki broj životnih i poslovnih sfera preselio na internet (Aftab, 1997; 1999; Vander Veer, 2010: 207–224).

Lista ovih negativnih aspekata je duga – na njoj nalazimo probleme u vezi sa zaštitom i krađom podataka, zloupotrebotom dece, pojavom zavisnosti i otuđenja od stvarnog sveta i ljudi, manjak cenzure, nepostojanje tehničke podrške, formiranje korisničkih grupa koje podržavaju društveno pogubne ideje i organizacije (npr. podrška nacizmu i negiranje Holokausta, podrška kriminalnim grupama i pojedincima) i pospešuju društveno štetno ponašanje (npr. podstiču anoreksiju i bulimiju). Koncept „prijateljstva“ takođe je poprimio jednu sasvim novu dimenziju i značenje sa društvenim mrežama koje su svu njegovu kompleksnost zamenile virtualnim sakupljanjem, „dodavanjem“ korisnika na svoju listu „prijatelja“, čime se stiče određeni uvid u njihovu virtuelnu aktivnost i mogućnost razmene poruka i drugih sadržaja. Zanimljivo je navesti i pomalo bizarni trend da se pokojnim osobama otvaraju nalozi na ovakvim mrežama (ili već postojeći nalozi nastavljaju da se koriste i nakon smrti pojedinaca), a ti nalozi potom služe kao virtuelne knjige žalosti. Sve ove negativne odlike, međutim, svakako neće uticati na nezaustavljivo širenje društvenih mreža – one su već izgradile „mikrosvet“ koji sve više figurira kao zamena onom stvarnom. S druge strane, neki autori tvrde da je na Fejsbuku stanje drugačije – Radić-Bojanić (2009: 54) u razmatranju pitanja identiteta i načina na koji se korisnici predstavljaju jedni drugima tvrdi sledeće: „Zbog prirode društvenih mreža koje korisnici ostvaruju ili kojima se pridružuju, veoma je verovatno da su lične informacije koje o sebi daju mnogo tačnije od onog što stavljaju u „profile“ u „časkaonicama“ ili diskusionim grupama, pogotovo zato što su kontakti na Fejsbuku zasnovani na stvarnim kontaktima u vanelektronskom svetu.“ Na žalost, nisu svi kontakti na Fejsbuku zasnovani na stvarnim vanelektronskim kontaktima i upravo u toj činjenici leži jedan deo navedenih problema.

Bilo da se radi o opštim mrežama, u koje osim Fejsbuka spadaju još i Twitter, MySpace, Hoover's Connect, Friendster, Hi5 ili o onim profesionalnim, poput mreža LinkedIn, Viadeo, Hub Culture, ujedinjuje ih to što temelje virtuelne kulture mnogostruko proširuju. U skladu sa ovim, Manuel Castells svoju knjigu *Internet galaksija* otvara rečenicom: „Internet je tkivo našeg života“ (Castells, 2001: 1). Ovakav status on po Kastelsu zaslužuje, ili je makar nekada zasluživao, zbog činjenice da omogućava protok ogromne količine podataka kroz sve sfere ljudskog života i tako ih bitno menja. Kastels, međutim, uviđa da je internet prošao kratki

put od medijuma neograničene slobode do mreže u kojoj je privatnost korisnika ugrožena od strane drugih pojedinaca, institucija i vladinih organa (*ibid.*: 168–176). Integracija interneta, medija, tehnologije i komunikacije učestvuje u simulaciji stvarnosti, a ona je sve realnija, kako zbog neverovatnog napretka u uređajima i programima, tako i zbog činjenice da u simulaciji utiče sve veći broj korisnika – na kraju 2010. godine 500 miliona ljudi bilo je uključeno samo u društvenu grupu Fejsbuk (*Facebook Statistics*). U knjizi *Pukotine kulture*, Dragan Koković navodi da se pod uticajem informatičke tehnologije proizvodi „dvostruka stvarnost“ – „ona koja izražava, odražava tekući život i ona koja je posredovana računarima, internetom, digitalna, veštačka stvarnost“ (Koković, 2005: 511). Autor objašnjava da se u ovom virtuelnom svetu stvaraju informacioni prostori širokog spektra, koji omogućavaju izgradnju veštačke okoline, a ako tome dodamo činjenicu da u našem svetu slike događaja zamenjuju neposredno iskustvo, dolazimo do shvatanja da nam medijska kultura servira svojevrsne paralelne svetove kulture (*ibid.*: 512–13). Ova okolina, po svemu sudeći, izrasta u granice nekog novog sveta. Iako je naša stvarnost „uvek bila virtuelna, jer je 'opažamo' kroz simbole“ (*ibid.*: 515), paralelna stvarnost sa kojom se čovečanstvo susreće danas zadaje opasan udarac svakodnevnom životu, zbog implikacija koje ima na društvo, jezik, identitet, međuljudske odnose, pa i zdravlje.

Komunikacija na internetu ima udela u rekonstrukciji kulturnog i jezičkog identiteta, kako kolektivnog, tako i individualnog (Tubella, 2004: 385–387). Kulturni model koji do nas dopire uz pomoć interneta najsrpsniji je onom iz anglofonog sveta, baš kao što je to bio slučaj i sa drugim medijima – filmovima, muzikom, televizijom, video igrarama – u toku prošlog veka (iako je svega 29% interakcija na Internetu na engleskom jeziku (Castells, 2010: xxxvi)). Engleski jezik, brzina komunikacije na internetu i nove konvencije u izražavanju sinergički utiču na kvalitet srpskog jezika koji srećemo ne samo u komunikaciji preko društvenih mreža, već i u imejlovima, pismima i svakodnevnom govoru.

2.2. Društvene mreže i jezički identitet

Jezik svakako predstavlja jedno od najvažnijih „tkiva“ u izgradnji identiteta, bilo da se radi o nacionalnom, kulturnom, kolektivnom, individualnom ili nekom drugom identitetu. Jezik je naš vodič kroz kulturu, pri čemu on aktivno utiče na nju i oblikuje je. On poseduje relativnu autonomiju u odnosu na govornike i društvene grupe koje ga upotrebljavaju, ali od njih nije u potpunosti nezavisan (Koković, 2005: 151–154). Isto tako, možemo smatrati da su pojedinci i društvene grupe u određenoj meri omeđeni jezikom kojim se služe, bez obzira na medijum. Prema rečima Ranka Bugarskog, kultura i jezik se uzajamno podrazumevaju, jer „nema kulturu bez jezičkog izraza, niti pak ima jezika bez kulturnog sadržaja [...] naš doživljaj sveta je uslovljen kulturom, dok je ona sama uveliko profilisana jezikom“ (Bugarski, 2005: 16–17). Iako je moguće pronaći kulture bez jezičkog izraza bliskog današnjem poimanju jezika, veze između kultura i njihovih jezika, onda kada nastaju i razvijaju se jedni sa drugima, obično jesu veoma čvrste. Sve ovo je dovoljno da zaključimo da virtualizacija kulture može da za posledicu ima i svojevrsnu virtualizaciju jezika. Bugarski smatra da je jezik interneta elektronski, globalan i

interaktivan, a analitičarima se prikazuje kao medijum naročitog formalnog profila i specifičnih funkcionalnih karakteristika. On deli Kristalovo mišljenje o tome da to nije nova forma pisanja ili govora, niti njihov proizvoljan hibrid, već treći entitet, koji je sa njima paralelan. „Pretežna anonimnost i depersonalizovanost poruka na mreži uz to podstiče ležerniji odnos prema upotrebljenim jezičkim sredstvima, od leksičke i frazeologije do sintakse i interpunkcije. Tim putem jezički standard lako klizi u substandard, pa i žargon“ (Bugarski, 2005: 24). Pisanje na internetu u velikoj meri ispoljava svojstva neformalnog govora, a izostavljanje dijakritika globalizuje nacionalne jezike na način koji može ugroziti nacionalni i jezički identitet njihovih govornika (Škiljan, 2002: 290–292 prema Bugarski, 2005: 24).

Kada je reč o uticaju sve veće upotrebe društvenih mreža³ na srpski jezik, može se primetiti da on je počeo da poprima novi oblik i da se pretvara u jezičku tvorevinu koju Tvrtnko Prćić naziva anglosrpskim jezikom (Prćić, 2005: 18). Ova svojevrsna kombinacija engleskog i srpskog jezika rezultat je hibridizacije srpskog jezika, kao i činjenice da je engleski u Srbiji (kao i u mnogim drugim zemljama sveta) postao „odomaćeni strani jezik“. Ona je jedinstvena po tome što predstavlja sociološki, jezički i kulturni fenomen sa obeležjima „jezičke anglomanije“ (Prćić, 2005: 77). Ona se ispoljava kroz razvijanje „paralelnih običajnih norma“ u srpskom jeziku, koja nastaje usled uticaja norme iz engleskog i nedovoljnog poznavanja propisane norme u srpskom (Prćić, 2005: 78). U ovakvom hibridu se vremenom sve više elemenata srpskog ili zamjenjuje odgovarajućim elementima iz engleskog, ili sledi normu engleskog jezika (Vlajković, 2010b: 184). Kada je reč o drugim vidovima neispravne upotrebe srpskog jezika, koji nisu vezani za hibridizaciju pod uticajem engleskog, oni se javljaju, kako zbog slabog poznavanja maternjeg jezika, tako i zbog same prirode komunikacije na društvenim mrežama. One često podrazumevaju da prenošenje poruke treba da bude što brže i u što kraćoj formi, a to ima svoje posledice, uz dodatni problem u činjenici da se ove kratke forme sa pisanog prenose i na govorni jezik. Štaviše, tu nije kraj siromašenju komunikacije, jer danas društvene mreže nude i različite aplikacije koje šalju gotove poruke, kao i opciju *like* (u slučaju *Fejsbuka*), koja je veoma brzo stekla popularnost kao zamena za pisanje komentara kojima se izražava slaganje, odobravanje ili bilo koji drugi pozitivni stav prema datom sadržaju. Sve ovo se svakako odražava na pisane forme gotovo svih jezika, pa se tako i u Velikoj Britaniji i Sjedinjenim Američkim Državama sve više piše o negativnim uticajima interneta na izražavanje mladih generacija.

Specifičnosti u globalnom društvu dovode do stvaranja potkulturnih i specijalnih jezika (Koković, 2005: 171). U ovom kontekstu, jezik korisnika društvenih mreža može da se shvati i kao jezik potkulture. Međutim, podatak da je korisnika *Fejsbuka* u Srbiji više od 2 miliona i da ovaj broj nezaustavljivo raste govori u prilog tvrdnji da je društvena grupa korisnika ovih mreža jedna velika potkultura, koja prožima sve sfere društva, čak i pored činjenice da je više od 70 procenata ovih ljudi starosti između 18 i 35 godina (*Adriatalk*). U ovim brojevima leži potencijal ove grupe ljudi u pogledu njihovog uticaja na oblikovanje jezičkog identiteta govornika srpskog.

³ u cilju komunikacije

3. Jezičke karakteristike korisnika društvenih mreža u Srbiji

Ovaj segment rada nastojaće da ispita konkretnе primere u kojima možemo da vidimo načine na koje komunikacija na društvenim mrežama (pa i na internetu uopšte) utiče na srpski jezik.

3.1 Korpus i metodologija

Korpus koji se u ovom radu obrađuje sadrži 500 primera – ovi primeri su zapravo iskazi sakupljeni sa 20 različitih naloga na *Fejsbuku*, a preuzimani su uglavnom komentari na slike i video klipove vlasnika datog profila i njegovih virtuelnih prijatelja, kao i statusi korisnika i komentari na njihovim „zidovima“ (Vlajković, 2010 a; b). Status srpskog u ovoj vrsti komunikacije će se ispitivati na korpusu na četiri nivoa: pravopisnom, leksičkom, gramatičkom i pragmatičkom. Svaki od njih će obuhvatati svojevrsne podanalize unutar samog teksta. Struktura rada prati strukturu ova četiri nivoa, a njihovi podnivoi neće biti prikazani kao zasebne celine, kako bi se izbeglo preterano i nepotrebno zalaženje u detalje.

3.2. Karakteristike ortografije i nove konvencije

Analiza karakteristika pisanja i novih konvencija u okviru njih obuhvata više segmenata. Najpre ćemo razmotriti slučajeve u kojima nisu ispoštovana pravila definisana *Pravopisom srpskoga jezika* (1994) u vezi sa upotrebotom znakova interpunkcije. Tačka se koristila u svega 4% rečenica iz korpusa. Razloge za ovo možemo da pronađemo u brzini izvođenja komunikacije, principu jezičke ekonomije, kao i u činjenici da tačka u iskaz može da unese i određenu dozu formalnosti, koja nije odlika komunikacije u virtuelnom svetu. Znakovi pitanja i uzvika se često javljaju u umnoženoj formi, koja ima funkciju intenziviranja emocije ili tona koji iskaz nosi, a to može biti čuđenje, iznenađenje, naredba, nervozna ili zaprepašćenost (u primeru (1) srećemo „shto se nisi jawila???", a u primeru (2) nailazimo na „woww...look at that haljinica!!! :)“). Znakovi interpunkcije su u ovoj vrsti komunikacije veoma često praćeni emotogramima (eng. *emoticon* – tekstualni prikaz izraza lica ili drugih bitnih pojmoveva načinjen uz pomoć jednostavnih simbola koji postoje na računarskoj tastaturi). Može se primetiti da se korisnici u ovom domenu posebno trude da „istaknu svoju individualnost, pa kombinuju različite elemente i znakove interpunkcije kako bi postigli u osnovi isti efekat, npr. nasmejano ili tužno lice, poljubac i slično“ (Vlajković, 2010a: 33). Dobre ilustracije za ovo su primer (3), „lepša, javi se danas da se dognemo ;)) :****“, primer (4), „diffne ste C:“, zatim primer (5), „Josh i smoke efekty pa gde to ima...=]“ i primer (6), „Haha! Awesome slichka! ^.^“ (svi navedeni emotogrami predstavljaju varijaciju na osnovni emotogram koji prikazuje nasmejano lice, a koji se dobija kombinacijom dvotačke i desne zagrade). Zarez, dve tačke, tri tačke i zarez se u komunikaciji na društvenim mrežama koriste proizvoljno.

Druga grupa primera vredna pažnje vezana je za upotrebu velikog i malog slova u protivnosti sa *Pravopisom*. Pod uticajem engleskog jezika, ono što bi trebalo da bude napisano malim početnim slovom piše se velikim. Na primer, u 7. navodu iz

korpusa srećemo iskaz „Liga Izuzetnih Dzentlmena“, a u primeru (8) nailazimo na pisanje prideva „Egipatski“ (sa velikim slovom *e*). U prvom slučaju se ime muzičke grupe piše onako kako bi se to uredilo u zemljama engleskog govornog područja (svako slovo imena je napisano velikim slovom), a u drugom slučaju je prisvojni pridev koji se završava sa *-ski* po normi izjednačen sa engleskim prisvojnim pridevima vezanim za nacije. U mnogim slučajevima nailazimo i na proizvoljno pisanje velikog slova usred ili na kraju reči, što je jedan od načina na koji korisnici društvenih mreža grade svoj vizuelni identitet u tekstualnom zapisu (npr. „sreca bY mArija slmic“ u primeru (9), „oBozHAvAm oVu sLiQ!! sKroZ!!!“ u primeru (10) i „0d maLena sam biLa zecica“ u primeru (11)). Česti su i slučajevi u kojima je veliko slovo izostavljeno sa mesta na kojima ga pravopis zahteva. Svega 30% iskaza iz korpusa počinje velikim slovom, a deo njih počinje velikim slovom samo iz razloga što je početna reč ime ili toponim. Vlastite imenice se u korpusu često sreću napisane malim slovom (npr. „paf didijeva zurka“ u primeru (12) ili „d fors iz vid ju jang skajvoker“ u primeru (13)). Ukupno 64% vlastitih i geografskih imena je napisano velikim početnim slovom.

Takođe, može se primetiti da se u bar 98% slučajeva u komunikaciji na društvenim mrežama u Srbiji koristi latinica, pa to možemo smatrati makar jednim od razloga što nije sve češće ima i u pisanoj komunikaciji van okvira interneta. Ćirilično pismo, koje predstavlja sastavni deo identiteta srpskog jezika veoma retko nalazi mesto na internetu – operativni sistemi i programi se, čak i onda kada sadrže opciju odabira srpskog jezika, uglavnom pišu latiničnim pismom, jer je autorima takav prevod jednostavniji. Za razliku od nas, u slučaju bugarske i ruske ćirilice postoji mnogo veći stepen prilagođenosti računarskih programa ćirilici. Upotreba latiničnog pisma na društvenim mrežama je najčešće takva da u njoj nema dijakritičkih znakova za grafeme (č, č, đ, š, ž), koje bivaju zamjenjene sličnim grafemama bez ovih znakova (c, s, z) ili kombinacijom grafema, uglavnom po ugledu na engleski jezik (ch, sh, zh, dj). Ovo vidimo u mnogim primerima, a kao ilustracije mogu da posluže iskazi (14), „riknuće mi notifikеjsн“ i (15), „uchinите свету услугу и неможте више да снимате песме. msm zbog vas, blam je bash..“. Slovo *v* se sve češće, iz gotovo neobjašnjivih razloga, zamjenjuje slovom *w*, naročito kod mlađih adolescenta (primer (16): „neshto neshto swashta swashta!!!!!“; primer (17) „aj adduj me za grenda da ne smaramo bas toliko druge sa obawestenjima wazi dzoni ? :D“), te možemo pretpostaviti da je ovaj vid zamene postao neotudivi deo njihovog jezičkog identiteta, koji je usko vezan sa anglofonim svetom, što ova grafema na vrlo očigledan način i pokazuje. Slovo *h* se često menja slovom *x*, zbog toga što je u ortografском smislu ono isto kao i ćirilično slovo koje obeležava isti glas (npr. 1, „Xvala ti“ i (18), „Sad josh i tijara.... Axaxaxaxaxaxaxax all sparkly and shiny....“).

Srećemo se još i sa raznim vrstama elizije (koje će biti detaljnije obrađene u okviru leksičke), između ostalog onom koju karakteriše izostavljanje vokala, što je prvenstveno motivisano jezičkom ekonomijom i to možemo da vidimo u primerima (19), „nshvts.... nsta“ (nshvts = ne shvataš; nsta = ništa) i (20) „malo smr? xD“ (smr = smor). Dešava se da se izostave i celi delovi reči (inicijalna, medijalna, finalna elizija) – primer (21), „izww..lepa aa samaaa.? ccc kako too.?“ (izww = izvini). Još jedna bitna

pojava vezana za nove konvencije u pisanju je akronimizacija, a najčešće se javljaju već ustaljeni engleski akronimi, kao što su: LOL, ROFL, WTF, OMG. Iz analiziranog materijala možemo da primetimo da se pravopis u komunikaciji na društvenim mrežama veoma retko poštuje, a da novi trendovi sve više udaljavaju tu vrstu komunikacije od standarda. Ovo svakako doprinosi napuštanju pravopisnih pravila naučenih kroz obrazovanje, što na duže staze može za posledicu imati visok stepen polupismenosti, naročito među adolescentima, koji su u mnogo većoj meri izloženi jeziku društvenih mreža, nego jeziku koji je u skladu sa pravopisnom normom.

3.3. Leksičke karakteristike

Plan leksičke je u svakom jezičkom kontaktu taj na kome se mogu uočiti najupadljivije promene. Ovo je svakako posledica toga što je lekseme mnogo lakše pozajmljivati, nego što je to slučaj sa bilo kojim drugim segmentom jezika. Prva stvar koju bi trebalo pomenuti u analizi leksičke u korpusu jeste činjenica da je njena bitna komponenta žargon, koji se definiše kao „neformalni i pretežno govorni varijetet nekog jezika koji služi za identifikaciju i komunikaciju unutar neke društveno određene grupe – po profesiji, socijalnom statusu, uzrastu i slično“ (Bgarski, 2003: 9). Ovo je bilo i očekivano, s obzirom na neformalni registar i sličnosti komunikacije na internetu sa govornim jezikom. Žargonske izraze srećemo u raznim formama. Najpre možemo pomenuti slučajevi u kojima dolazi do stvaranja takozvanih „pseudo-reči“ reči (eng. *nonce words*), koje nastaju u posebnom kontekstu i zadovoljavaju trenutnu komunikacijsku potrebu, a mogu još i nastati i kombinovanjem postojećih reči i afiksa, pri čemu se kao rezultat dobija reč koja je većini razumljiva već na prvi pogled (Vlajković, 2010b: 189). Upotrebu pseudo reči vidimo u nekoliko primera iz korpusa, od kojih je najprezentativniji primer (22): „*confusus sum :P*“ – primer koji na neki način „imitira“ latinski.

Najbitniji na planu leksičke su, međutim, anglicizmi, koji takođe potpadaju pod žargon mlađih, ali se treba kratko osvrnuti na forme u kojima se oni javljaju. Prćić (2005: 85–86) predlaže sledeću klasifikaciju, u kojoj su prve 3 stavke vezane za pisani, a četvrta i za govorni jezik:

1) „Doslovno prepisivanje originala, što je nulta adaptacija, tj. njen izostanak, uz eventualno dodavanje srpskih gramatičkih ili leksičkih sufiksa, što dovodi do hibridnog, englesko-srpskog, potpuno nakaradnog pisanja.“ U korpusu svakako ima najviše primera u kojima je adaptacija izostala – čak 245 (49%). Neki od primera su: (21), „fali vam coffee!!!!“, (22), „seka ROFL...daj nisi pijanica...jos ima hope hahaaaa“.

2) „Izmenjeno prepisivanje originala“. U korpusu se javlja samo 10 (2%) ovakvih primera, što se može pripisati želji korisnika da ostave utisak emocijapanosti i dobrog vladanja engleskim jezikom, zbog čega strogo vode računa o ispravnom pisanju anglicizama u originalu. Neki od primera izmenjenog prepisivanja originala su: (23), „sooooooo swit“, (24), „ovu sliku sam iskoristio za flayer za zurku!! hehe!“

3) „Proizvoljna transkripcija originala (koja može uključiti i valjane transkripcije), uz eventualno dodavanje srpskih gramatičkih i leksičkih sufiksa“. U korpusu ima 96 ovakvih primera (19,2%), među kojima se mogu naći i cele transkribovane rečenice, čemu korisnici često pribegavaju radi postizanja komičnog

efekta: (25), „vajt senzejshn“, (26), „d fors iz vid ju jang skajvoker..khhhhh...bat ju ar not dzedaj jet...khhhhhhh“

4.) „Preslikavanje engleskih reči, struktura, značenja i upotreba u srpske reči i strukture“. U korpusu ovakvih iskaza ima 19 (3,8%). Što se preslikanih struktura tiče, to su uglavnom ustaljene fraze koje se javljaju u američkim filmovima i serijama. Neki od primera iz korpusa su: (27) „Ova banana je napunjena.. i necu oklevati da je upotrebim :))“, (28) „Aso, zvao Fredi Merkjuri, rek’o da mu vratis nazad brkove!“, (29), „Lep provod veceras i nemoj da radis nesto sto ja nikada ne bih:))“

Deo žargona su i neizostavni vulgarizmi i psovke, a njih u korpusu srećemo na više mesta – jedan od primera je (30), „debil shto se nisi jawila????“. Zanimljivo je primetiti da je od ukupnog broja vulgarizama i psovki – 24, 75% njih na engleskom. Ovo se donekle može objasniti time što se strani ekvivalenti domaćih vulgarizama i psovki doživljavaju kao njihovi eufemizmi, o čemu je govorio i Donald Winford (Winford, 2003: 41). On opisuje pozajmljivanje reči i slogova među južnoafričkim plemenima koja služe da zamene domaće tabu reči. U korpusu postoji i primer koji bi mogao biti ilustracija za ovu tvrdnju: (31) „hahaha, kakva gay slika!!!! ma, shta gay, pederska bre! :D“, gde se korisnik najpre odlučuje za anglicizam, a zatim, u želji da pojača pežorativno značenje, za srpski ekvivalent.

3.4. Gramatičke karakteristike

Može se reći da komunikacija koja se odvija na društvenim mrežama pripada razgovornom funkcionalnom stilu, koji se odlikuje pojednostavljenom gramatičkom strukturom, velikom učestalošću ličnih oblika i prostih rečenica. U korpusu nalazimo podatke koji potkrepljuju ove tvrdnje – 71% korpusa čine proste rečenice, a njihova učestalost može se pripisati u manjoj meri brzini, a u znatno većoj neformalnosti same komunikacije na mrežama. U korpusu se sreće i 130 specijalnih nezavisnih rečenica, koje definišemo kao tipove rečenica koji svojom sintaksičkom konstrukcijom čine formulaciju poruke prilagođenu kontekstu (Stanojčić i Popović, 2005: 378), a primeri za njih su: (32), „the crazy fuck...zahvalujem, pocastvovan sam:)“ i (33), „a to si chekala....stvarno si bitch...“. Može se još zapaziti da se u gotovo 30% korpusa izostavljaju gramatičke reči, što je, kao i mnoge druge jezičke pojave vezane za ovaj vid komunikacije, vezano za jezičku ekonomiju. U korpusu dominira prezent, odnosno pripovedački prezent, koji u većem broju rečenica zamenjuje perfekat. Eliptične strukture svakako podrazumevaju i izostavljanje rečca (da, li, je, zar) u pitanjima, te je njihov red reči isti kao kod potvrđnih rečenica, što vidimo u primeru (34), „mejbi bat aj dont majnd, bolje da ljlula nego da zhulja, NE? xDDD“. Od ostalih gramatičkih obeležja vredi još pomenuti i slučajeve koji su direktno vezani za uticaj engleskog jezika na srpski, a oni obuhvataju primere u kojima imenica stoji ispred druge imenice u pridevskoj funkciji (što je karakteristično za engleski, ali se kosi sa pravilima srpske gramatike), zatim složene prideve koji nastaju spajanjem većeg broja prideva i imenica između kojih stoji crtica (što je opet karakteristično za engleski jezik) i najzad konstrukciju „predlog + infinitiv“, koja je veoma je česta u engleskom jeziku, a njen uvoz u srpski verovatno je motivisan jezičkom ekonomijom (Vlajković, 2010b: 192–193).

Iz opisa gramatičkih karakteristika jezika društvenih mreža vidimo da se radi o krajnje osiromašenoj varijanti srpskog, što je zabrinjavajuće prvenstveno zbog činjenice da se u velikoj meri pojednostavljena gramatička struktura može veoma lako proširiti na ostale sfere upotrebe pisanog jezika, koje nemaju veze sa elektronskim medijima. Ukoliko se tome pridoda uticaj engleskog jezika, koji postoji na svim jezičkim nivoima, postaje jasno da je neophodno uspostaviti kontratežu jezičkom ponašanju karakterističnom za internet kroz formalno obrazovanje i druge medije.

3.5. Pragmatičke karakteristike

Karakteristike vezane za pragmatiku u komunikaciji na društvenim mrežama nije bilo lako ispitati, prvenstveno zbog činjenice da sakupljeni iskazi karakter tipičnog dijaloga (kao i zbog činjenice da prototipski dijalog nije preterano zastupljen na društvenim mrežama). Ipak, bilo je moguće doći do nekih zaključaka. Za početak, više od 86% primera iz korpusa sadrži verbalne presupozicije, koje podrazumevaju znanje korisnika o izvesnim verbalnim sadržajima koje dobijaju od svojih sagovornika. Primeri iskaza sa izrazitim verbalnim pragmatičkim presupozicijama su (35), „@mijate@ ima i ludji...))))“ i (36), „noUp... wEediMo sE neKAd??“. Emotogrami, o kojima je već bilo reči, se javljaju skoro u polovini primera iz korpusa, a njih svakako možemo smatrati neverbalnim presupozicijama. Sa istim ciljem možemo se nakratko osvrnuti i na Grajsov princip kooperativnosti (Grice, 1975: 58), koji mora da ispoštuje četiri maksime: maksimu istinitosti, informativnosti, relevantnosti i jasnosti. Kada govorimo o društvenim mrežama i komunikaciji na internetu uopšte, najproblematičnija je svakako maksima istinitosti. Postoji veći broj faktora koji utiče na nepoštovanje ove maksime – fizička distanca, mogućnost stvaranja drugačije slike o sebi i manjak odgovornosti donekle umanjuju mogućnosti za potpuno poštovanje ove maksime. Čak i na Fejsbuku, na kome se nominalno koriste pravo ime i prezime i istiniti biometrijski podaci, ne postoji pravni mehanizam koji garantuje da će ih korisnik kao takve i upisati. Maksime informativnosti i relevantnosti se u ovakvoj vrsti komunikaciji teško krše, jer ih na društvenim mrežama teško možemo i definisati – njihove granice su veoma široke i vezane za dati kontekst. Struktura rečenica i visoki stepen razumevanja verbalnih i neverbalnih presupozicija govore nam da se maksima jasnosti u velikoj meri poštuje. Pored ovoga, jezik društvenih grupa obiluje *pragmatičkim anglicizmima*, odnosno upotreboom „diskursnih formula iz engleskog jezika u situacijama kada za njih postoje odgovarajuće i ustaljene formule u srpskom jeziku, kao i uvođenje diskursnih formula iz engleskog jezika tamo gde postoji izvesna ‘diskурсна praznina’“ (Mišić Ilić i Lopičić, 2011: 263). Primeri ovakve upotrebe su izrazi poput: „Da li mogu da Vam pomognem?“ (od engleskog „Can I help you?“) i – „Hvala što ste koristili naše usluge“ (od engleskog „Thank you for using our services“) (*ibid.*: 263–264).

Zaključci

Ako sagledamo sve jezičke karakteristike zajedno, vidimo da su korisnici društvenih mreža, naročito adolescenti, grupa koja, svesno ili nesvesno, koristi pojednostavljenu i u velikoj meri izmenjenu varijantu srpskog jezika, što je uglavnom

posledica uticaja engleskog jezika, a u nešto manjoj meri i samih konvencija koje komunikacija na internetu sa sobom nosi. Faktori koji na to utiču su težnja da se srede neki novi trendovi u izražavanju, potreba za relativno brzom komunikacijom (ukoliko govorimo o časkanju tzv. „čatu“), potreba da se engleski, kao *lingua franca* današnjice, ali i kao deo sindroma „Gospode ministarke“, što više umeće u srpski, ne bi li zadovoljio komunikacijske „potrebe“ koje maternji jezik ne može. Sve to i ne bi bilo toliko zabrinjavajuće da se ne radi o ogromnoj grupi ljudi i da ne postoji mogućnost da se ovi trendovi prenesu na svakodnevni pisani, pa i govorni jezik. Siromašenje jezika sigurno siromaši i identitet, bilo da se radi o onom jezičkom, kulturnom ili nacionalnom, jer ima pojedinaca koji ne poseduju mehanizme koji bi u sferi jezika virtualno mogli da odvoje od realnog, a reč je uglavnom o mlađim naraštajima. Iako društvene grupe nisu jedini, niti osnovni razlog sve nepravilnije upotrebe srpskog jezika, one su su svakako jedan od faktora koji pospešuju ovakvu upotrebu, naročito kod mlađih generacija. Pored toga, posmatranje jezika društvenih grupa daje nam dobar presek i omogućava da uvidimo načine prevencije takve upotrebe jezika.

Zbog ovoga bi se moglo razmišljati o reformama u obrazovnom sistemu, koje bi se, zbog opisane situacije u jeziku, fokusirale na ispravnu upotrebu i jezičko bogatstvo srpskog jezika. Postoje, naravno, i aspekti ove komunikacije koji su neizbežni (kao što je npr. upotreba emotograma ili skraćenica) i od kojih se neki čak mogu smatrati i kreativnom upotrebotom jezika. Ali mnogo je više onih koji su daleko od bezazlenih, i koji ostavljaju permanentne tragove na srpski jezik. Među njima su svakako najupadljiviji anglicizmi, koji se nezaustavljivo uvoze, proizvoljno upotrebljavaju, i polako, ali sigurno istiskuju iz upotrebe srpske sinonime. Uvoz anglicizama na planu leksike prati i prenošenje celih struktura iz engleskog (tzv. kalkiranje) – što treba shvatiti kao upozorenje da je kontakt između ova dva jezika prevazišao tipičan posredni jezički kontakt i prerastao u hibridizaciju koja prožima sve pore srpskog jezika. Jedini način da se spreči erozija srpskog jezika jeste reforma obrazovnog sistema i podizanje svesti o stanju u kome se naš jezik trenutno nalazi, čime bi se istovremeno i egzistencija anglosrpskog ograničila na virtualni svet i društvene mreže, u kojima bi on postojao kao sociolekt, jasno razgraničen od ostalih sfera upotrebe jezika. Pored toga, ne treba zanemariti ni „specijalne“ korisnike jezika, poput voditelja, novinara i prevodilaca, koji takođe svojom delatnošću direktno utiču na jezik, naročito onaj kojim se služe adolescenti.

Literatura

- Adriatalk.com.* <http://www.adriatalk.com>. [23.12.2010].
- Aftab, Parry. 1997. *Parents Guide to the Internet: And How to Protect Your Children in Cyberspace*. New York: McGraw-Hill.
- Aftab, Parry. 1999. *The Parent's Guide to Protecting Your Children in Cyberspace*. New York: SC Press Inc.
- Bugarski, Ranko. 2003. *Žargon*. Beograd: Biblioteka XX vek/Knjižara krug.
- Bugarski, Ranko. 2005. *Jezik i kultura*. Beograd: Biblioteka XX vek/Knjižara krug.
- Castells, Manuel. 2001. *The Internet Galaxy*. Oxford: Oxford University Press.

- Castells, Manuel. 2004. *The Network Society*. Cheltenham: Edward Elgar.
- Castells, Manuel. 2010. *The Power of Identity*. Second edition. Malden: Wiley-Blackwell.
- Crystal, David. 2001. "A Language Revolution: from Reluctance to Renaissance". http://davidcrystal.com/DC_articles/Langdeath8.pdf [9.4.2011.]
- Crystal, David. 2008. "Txtng: frNd or foe?". In: *The Linguist*, The Threlford Memorial Lecture 2008: 47(6). December 2008–January 2009: 8–11.
- Crystal, David. 2010. "Internet language". In: Cummings L. (ed.). *The Pragmatics Encyclopedia*. London: Routledge: 234–6.
- Cyborg Anthropology*. http://cyborganthropology.com/Main_Page [9.4.2011.]
- Facebook Statistics*. <http://www.facebook.com/press/info.php?statistics>. [13.12.2010.]
- Grice, Herbert Paul. 1975. "Logic and conversation". In: P. Cole and J. L. Morgan (eds.). *Syntax and Semantics, Vol. 3: Speech Acts*. New York: Academic Press: 41–58.
- Jones, Steve. 1997. *Virtual Culture: Identity and Communication in Cybersociety*. London: SAGE Publications.
- Kelsey, Todd. 2010. *Social Networking Spaces: From Facebook to Twitter and Everything In Between*. New York: Apress.
- Koković, Dragan. 2005. *Pukotine kulture*. Drugo izmenjeno izdanje. Novi Sad: Prometej.
- Mezrich, Ben. 2009. *The Accidental Billionaires: The Founding of Facebook – A Tale of Sex, Money, Genius and Betrayal*. New York: Doubleday/Random House.
- Mišić Ilić, Biljana i Vesna Lopičić. 2011. „Pragmatički anglicizmi u srpskom jeziku“. *Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku* 54/1: 261–273.
- Pešikan, Mitar, Jovan Jerković i Mato Pižurica. 1994. *Pravopis srpskoga jezika*. Novi Sad: Matica srpska.
- Prćić, Tvtko. 2005. *Engleski u srpskom*. Novi Sad: Zmaj.
- Radić-Bojanić, Biljana. 2009. „Elektronska komunikacija 2.0: Fejsbuk kao virtuelna zajednica“. *Kultura* 124: 51–60.
- Shih, Clara. 2009. *The Facebook Era: Tapping Online Social Networks to Build Better Products, Reach New Audiences, and Sell More Stuff*. New Jersey: Prentice Hall.
- Škiljan, Dubravko. 2002. *Govor nacije – jezik, nacija, Hrvati*. Zagreb: Golden Marketing.
- Stanojčić, Živojin i Ljubomir Popović. 2005. *Gramatika srpskoga jezika*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Tubella, Imma. 2004. "Television, the Internet, and the Construction of Identity". In: Castells, M. (ed.). *The Network Society*. Cheltenham: Edward Elgar: 385–401.
- Vander Veer, E. A. 2010. *Facebook: The Missing Manual*. Sebastopol, CA: O'Reilly.
- Vlajković, Ivana. 2010a. „Uticaji engleskog jezika na srpski u komunikaciji na Fejsbuku“. Novi Sad: Filozofski fakultet. Neobjavljeni masterski rad.
- Vlajković, Ivana. 2010b. „Uticaji engleskog jezika na srpski na planu pravopisa, leksike i gramatike u komunikaciji na Fejsbuku“. *Komunikacija i kultura online* I/1: 183–196.
- Winford, Donald. 2003. *An Introduction to Contact Linguistics*. New Jersey: Wiley-Blackwell.
- N.B. Citate iz dela koja su u literaturi navedena sa nazivom na engleskom jeziku sa engleskog na srpski su preveli Ivana Vlajković i Dušan Stamenković.

Dušan Stamenković, Ivana Vlajković

LANGUAGE IDENTITY IN SOCIAL NETWORK COMMUNICATION IN SERBIA

Summary

This paper analyses the ways in which electronic discourse, especially on social networks, influences the linguistic identity of Serbian native speakers. It deals with the relationship between social networks and virtual culture, as well as between social networks and linguistic identity in general. Based on the corpus analysis, it studies orthographic, lexical, grammatical and pragmatic features of Serbian and points out those aspects of it which have been influenced by English. The results reveal that English permeats Serbian on all of the above-mentioned levels, thus making this indirect linguistic contact, limited almost exclusively to the lexical level, an atypical one. Furthermore, the results point to the necessary measures which need to be taken for the purpose of preventing unnecessary hybridisation, which primarily pushes Serbian words and phrases out of the lexicon and replaces them with their English synonyms. Most often they are those which have undergone zero adaptation, and therefore cannot be properly integrated into the Serbian language system.

dukiss@gmail.com
dstamenkovic@filfak.ni.ac.rs
ivanavly@gmail.com